

КОНСТИТУЦІЙНЕ, АДМІНІСТРАТИВНЕ, ІНФОРМАЦІЙНЕ ТА ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 341.1/8. (342.7)

DOI <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2023-2/3>

ЗАБОРОНА КАТУВАННЯ АБО НЕЛЮДСЬКОГО ЧИ ТАКОГО, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЯ АБО ПОКАРАННЯ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Булавина Світлана Євгенівна,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Волинського державного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0003-1239-0563

Гороть Алла Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права юридичного факультету
Волинського державного університету імені Лесі Українки
ORCID ID: 0000-0001-8482-053X

Категорія прав людини, а разом з нею і проблема їх забезпечення, постає як одне з центральних питань сучасної юридичної науки. Міжнародне право прав людини не обмежується правами, що перераховуються в міжнародних договорах, а охоплює також права та свободи, які стали частиною звичайного міжнародного права, що має обов'язкову силу для всіх держав, у тому числі для тих, що не є учасниками будь-якого конкретного міжнародного договору.

*За деякими правами людини правами визнається особливий статус як за імперативними нормами звичайного міжнародного права (*iuscogens*), що означає неприпустимість будь-яких відступів за будь-яких обставин та їх примат, зокрема над іншими міжнародними зобов'язаннями. Як імперативні норми широко визнаються заборони тортур, рабства, геноциду, расової дискримінації та злочинів проти людяності, а також право на самовизначення. Характер імперативної норм міжнародного права є заборона катувань, оскільки, відступ від неї вважається неприпустимим за жодних обставин. Крім того, не дивлячись на те що у міжнародному праві укладено величезну кількість міжнародних договорів, направлених на захист осіб як у мирний час, так і під час збройних конфліктів, все ж таки вирішення такої важливої проблеми, як заборона катування потребує ще доопрацювання, а також тісної взаємодії держав і міжнародного співтовариства в цілому. Здійснювані заходи які розроблені на основі міжнародних договорів на універсальному, регіональному та локальному рівнях направлени на формування правової бази у сфері заборони катування як механізму дотримання прав людини. Існуючі міжнародні стандарти з прав людини проголошують і закріплюють, що катування та інші жорстокі види поведження й покарання принижують гідність, властиву людській особі, та не допустимі за жодних обставин.*

Ключові слова: конвенція, міжнародні стандарти, катування, жорстоке поведження, негуманне поведження, права людини.

Bulavina Svitlana, Horot Allah Prohibition of torture or inhuman or degrading treatment or punishment in international law as a mechanism for ensuring human rights

The category of human rights, and with it the problem of ensuring them, appears as one of the central issues of modern legal science. International human rights law is not limited to

the rights enumerated in international treaties, but also includes rights and freedoms that have become part of customary international law, which is binding on all states, including those that are not parties to any which specific international agreement. According to some human rights, rights are recognized as having a special status as mandatory norms of customary international law (ius cogens), which means the inadmissibility of any derogations under any circumstances and their primacy, in particular over other international obligations. Prohibitions of torture, slavery, genocide, racial discrimination and crimes against humanity, as well as the right to self-determination, are widely recognized as imperative norms. The character of the imperative norms of international law is the prohibition of torture, since deviation from it is considered inadmissible under any circumstances. In addition, despite the fact that international law has concluded a huge number of international treaties aimed at the protection of individuals both in peacetime and during armed conflicts, the solution to such an important problem as the prohibition of torture still needs further elaboration, as well as close cooperation between states and the international community as a whole. The implemented measures, which are developed on the basis of international treaties at the universal, regional and local levels, are aimed at forming a legal framework in the field of the prohibition of torture as a mechanism for observing human rights. Existing international standards on human rights declare and establish that torture and other cruel treatment and punishment degrade the dignity inherent in the human person and are not permissible under any circumstances.

Key words: convention, international standards, torture, cruel treatment, inhumane treatment, human rights.

Проблема прав людини та їх забезпечення в сучасних міжнародних відносинах розглядається як одне із ключових питань. Не дивлячись на те що у міжнародному праві укладено величезну кількість міжнародних договорів, направлених на захист осіб як у мирний час, так і під час збройних конфліктів, то вирішення такої важливої проблеми, як заборона катування потребує ще доопрацювання, а також тісної взаємодії держав і міжнародного співтовариства в цілому. Здійснювані заходи які розроблені на основі міжнародних договорів на універсальному, регіональному та локальному рівнях направленні на формування правової бази у сфері заборони катування як механізму дотримання прав людини. Також існуючі міжнародні стандарти з прав людини проголошують і закріплюють, що катування та інші жорстокі види поведіння й покарання принижують гідність, властиву людській особі.

Потрібно відмітити, що право на захист від катувань та інших форм негуманного поведіння, а також механізми захисту цього права, отримали у міжнародному праві широке закріплення. Система міжнародно-правових норм, сформована у складний багаторівневий комплекс юридично обов'язкових і рекомендаційних актів універсального, регіонального, партикулярного та локального характеру, які містять заборону катування.

Крім того, заборона катувань є однією із небагатьох абсолютних та імперативних норм міжнародного права (ius cogens), визнаних і прийнятих більшістю держав, яка застосовується в умовах миру, під час міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів та окупації. В сучасному міжнародному праві це складна система норм із захисту прав людини, що включає у себе стандарти загально-регіонального (Рада Європи), субрегіонального (Європейський Союз) і міжрегіонального (НАТО, ОБСЄ,) рівня. Такий комплекс стандартів різного рівня, вимагає до себе особливої уваги, також заслуговує на увагу і аналіз та систематизації норм, які формують міжнародно-правові механізми боротьби з катуваннями та іншими формами негуманного поведіння, які містяться в рамках даної системи норм.

Теоретичні та практичні аспекти питання, щодо захисту прав людини знайшли своє відображення в роботах вітчизняних вчених: М.В. Буроменського, В.Г. Буткевича, М.М. Гнатівського, Н.В. Дрьоміна, С.О. Загороднюка, Н.А. Зелінської, А. О.Кориневича, Ю.М. Колосова, І.О. Колотухитайн. Питання дослідження потенціалу норм міжнародного права щодо заборони катування здійснювали такі вчені, як М.І. Бажанов, Є.Ю. Захаров, К.В. Катеринчук, В.В. Мицик, В.Ф. Опришко та інші.

Метою статті є аналіз норм міжнародних договорів щодо заборони катування або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання в міжнародному праві, як міжнародного конвенційного механізму забезпечення прав людини. Розкривається необхідності створення та функціонування потужного міжнародно-правового механізму захисту прав людини в контексті боротьби із загрозою катування.

В Статуті ООН 1945 р., йдеться: «Ми, народи об'єднаних націй, сповнені рішучості звільнити майбутні покоління відлихавійни, що двічі в нашому житті принесло людству непоправне горе, і знову утвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність особистості людини, в рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй, і створити умови, при яких можуть дотримуватись справедливість і повага до обов'язків, що випливають з договорів і інших джерел міжнародного права, і сприяти соціальному прогресу і покращенню умов життя при великій свободі...» [15].

Саме з такою метою більшість держав об'єднали зусилля для вироблення критеріїв визначення обсягу і змісту прав людини, засобів їх забезпечення та захисту, створивши потужну наднаціональну систему відповідних механізмів в рамках ООН, РЄ, ЄС та інших регіональних і універсальних організацій. На основі яких були сформовані міжнародні стандарти прав людини які охоплюють всю систему основоположних прав і свобод людини, а також фундаментальних загальносоціальних принципів, що мають універсальний та загальний характер, є єдиними для усіх держав, що приєдналися до відповідного міжнародного акта з прав людини, а вимоги, закріплені в ньому, мають однаковий ступінь імперативності незалежно від того, у якій державі вони застосовуються. Це сформуло проблему щодо напрацювання реальних механізмів та гарантій забезпечення та захисту міжнародних стандартів прав людини. Міжнародні механізми гарантій прав особи, це заходи, прийняті світовим співтовариством для забезпечення та захисту прав людини і громадянина.

В доктрині міжнародного права їх класифікують як: конвенційні (нормативні) механізми забезпечення та захисту прав людини, та інституційні механізми забезпечення та захисту прав людини.

Під конвенційними механізмами розуміють нормативну основу міжнародних стандартів прав людини. Тобто, конвенційним механізмом забезпечення та захисту прав і свобод людини є закріплення на рівні міжнародних конвенцій та пактів міжнародних стандартів прав людини та зобов'язання держав – учасниць забезпечувати їх визнання, реалізацію та захист. Конвенційні механізми забезпечення та захисту прав людини нерідко виступають нормативною основою існування інституційних механізмів забезпечення та захисту прав людини [10].

Особливе місце серед таких механізмів займає Конвенція ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання. Так, право на фізичну і психічну недоторканість і безпеку є одним з найбільш важливих прав людини [11].

Проблема катувань, є надзвичайно актуальною в Україні в умовах міжнародного збройного конфлікту Росії проти України, коли виникає велика кількість воєнних злочинів вчинених російською армією проти цивільного населення та військовополонених під час збройного конфлікту [3]. 23 вересня 2022 року Незалежна міжнародна слідча комісія щодо України ООН на основі зібраних доказів дійшла висновку, що в Україні були скоєні воєнні злочини армією РФ. Мова йде про страти, катування, сексуальне насильство та інші злочини, щодо яких і сьогодні продовжують збирати докази на території України.

Одни із злочинів який вчиняється і який важко довести через відсутність доказів це злочини катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження, який характеризується найчастіше відсутністю свідків, використання методів (наприклад, майже утоплення та побиття підшвами), призначених для того, щоб не завдати тривалого пошкодження, і проміжок часу між вчиненням актів катувань і тим, що жертва може безпечно поскаржитися на них.

Саме тому заборона катувань є однією із небагатьох абсолютних та імператив-

них норм міжнародного права (*juscogens*), визнаних і прийнятих більшістю держав, яка застосовується в умовах миру, під час міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів та окупації. Заборона катувань або нелюдського чи такого, що принижує гідність людини, видів поводження чи покарання – надзвичайно важлива справа сучасної соціальної правової демократичної держави.

Катування прямо заборонено в широкому спектрі конвенцій про права людини і широко вважається «злочином проти людства». Майже всі держави світу є учасниками однієї або кількох конвенцій, що забороняють катування.

Заборона катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження є основоположним принципом міжнародного гуманітарного права та відтворюється у спільній статті 3 чотирьох женевських від 12 серпня 1949 року [5; 6; 7; 8].

Міжнародним гуманітарним правом забороняється піддавати тортурам чи біологічним дослідом поранених або хворих з особового складу збройних сил (*hors de combat*) (ст. 12 ЖК I). Крім того, забороняється піддавати тортурам чи біологічним дослідом поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії (ст. 12 ЖК II) [5].

Не можуть бути застосовані будь-які фізичні чи моральні тортури та будь-яка інша форма примусу до військовополонених для одержання від них будь-яких відомостей (ст. 17 ЖК III). Щодо військовополонених заборонено будь-які колективні покарання за індивідуальні діяння, тілесні покарання, тримання в приміщеннях без денного світла та взагалі будь-які види тортур або прояви жорстокості (ст. 87 ЖК III) [7].

Забороняється застосування тортур щодо цивільного населення, яке знаходиться під владою держави сторони конфлікту (ст. 32 ЖК IV) [8].

Женевські конвенції 1949 року чітко встановлюють, що тортури є серйозним порушенням гуманітарного права, тобто воєнним злочином (ст. 50 ЖК I, ст. 51 ЖК II, ст. 130 ЖК III, ст. 147 ЖК IV) [5; 6; 7; 8].

Ткож, стаття 5 Загальної декларації 1948 року з прав людини проголошує, що

«ніхто не може бути підданий катуванням або жорстокому, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню» [9].

Загальна стаття 3 Женевських конвенцій 1949 року наполягає на гуманному ставленні до всіх тих, хто не бере активної участі у бойових діях. Далі стаття конкретно забороняє «насильство над життям і людиною, зокрема, будь-які вбивства, каліцтво, жорстоке поводження та катування» та «посягання особистої гідності, зокрема будь-яке принизливе та принижує гідність поводження» [5; 6; 7; 8].

Катування також заборонено іншими міжнародними договорами з прав людини, такими як Європейська конвенція з прав людини (1950 р.), Європейська конвенція про запобігання катуванню та нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводження чи покарання (1987 р., набула чинності в 1989 р.), [4] Африканська хартія прав людини та прав народів (1969), Американської конвенції з прав людини (1969) та Міжамериканської конвенції про запобігання та покарання катувань (1985). Катування також заборонено в Конвенції про геноцид (1948), Додатковій конвенції про скасування рабства (1956), Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965), Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1966, набуд чинності в 1976 р.), а також Міжнародній конвенції про придушення злочину апартеїду та покарання за нього (1973 р.).

В міжнародному праві правова заборона катувань широко розуміється як імперативна норма, оскільки відступ вважається неприпустимим. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права наполягають на тому, що жодне відступлення від заборони катувань неможливе навіть у часи «надзвичайного стану, який загрожує життю нації» (стаття 4) [12]. Як Європейська, так і Американська конвенції з прав людини забороняють відступ навіть під час війни та надзвичайного стану, і навіть коли ці надзвичайні ситуації загрожують виживанню держави (загальна стаття 15) [3; 4; 1]. Ідея про те, що заборона катувань є імперативною нормою, також загальноприйнята серед практикуючих юристів. Таким чином, як

наполягав Міжнародний комітет Червоного Хреста у своєму коментарі до конвенції 1949 року: не залишається жодної можливої лазівки; не може бути жодного виправдання чи пом'якшуючих обставин», за яких катування можуть бути дозволені. У дебатах Генеральної Асамблеї ООН, які передували її Декларації проти катувань у 1975 році, жодна держава не захищала застосування катувань [2].

Як результат, катування, так і жорстоке та нелюдське поводження були прямо заборонені Конвенцією Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання, яка була прийнята в 1984 році і набула чинності в 1987 році. Саме стаття 1 Конвенції визначає: будь-яка дія, за допомогою якої сильний біль або страждання, фізичні чи психічні, навмисно завдані особі з такими цілями, як отримання від неї чи третьої особи інформації чи зізнання, покарання її за вчинок, який вона чи третя особа вчинили чи вчинили підозрюється у вчиненні або залякуванні його чи третьої особи, або з будь-якої причини, заснованої на будь-якому виді дискримінації будь-якого виду, коли такий біль, або страждання заподіюються державними посадовими особами чи іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди. Під час збройних конфліктів Конвенція проти тортур залишається застосованою, оскільки вона не допускає жодних відступів, навіть під час війни [11].

Конвенція детально врегулювала перелік мотивів, за наявності яких вчинене протизаконне діяння може бути визнане катуванням. Так, катування вчинюється, щоб:

– отримати від особи, якій заподіюється біль, або від третьої особи відомості чи визнання. Для змісту катування не має значення, якого характеру мають бути вказані відомості чи визнання;

– покарати особу за дії, які вчинила вона або третя особа чи у вчиненні яких вона підозрюється;

– залякати чи примусити її або третю особу.

Перелік мотивів катування, закріплений у ст. 1 Конвенції, не є вичерпним. Кату-

вання може здійснюватися і з будь-якої іншої причини, якщо воно ґрунтується на дискримінації будь-якого виду [11].

Також, Стаття 17 Конвенції передбачає заснування Комітету проти катувань. Комітети ООН традиційно відносяться до універсальних міжнародних механізмів з прав людини [11].

Слід зазначити що крім універсальних існують спеціальні документи, що стосуються безпосередньо катувань та жорстокого поводження. Так, у 1972 році Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята Декларація про захист від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання [2].

Також потрібно відмітити, що визначення катувань та нелюдське поводження, вчинене в рамках широкомасштабного або систематичного свідомого нападу на будь-яких цивільних осіб, одним із найсерйозніших злочинів проти людяності міститься в Статті 7 Римського статуту МКС. Стаття 8 Римського статуту МКС до воєнних злочинів включає катування або нелюдське поводження, а також біологічні експерименти та умисне заподіяння сильних страждань, або серйозних тілесних ушкоджень, або шкоди здоров'ю [14].

Слід зазначити, що визначення катування, яке міститься в Статуті МКС, не посилається ні на критерій публічної посадової особи чи державного агента, ні на критерій щодо конкретного наміру особи, що вчиняє злочин, які містяться в Конвенції проти катувань.

В науковій літературі катування існує не тільки як юридичний злочин, а і як злочин моралі. З часів Просвітництва, «існував широкий і впевнений консенсус, що катування є виключно «варварським» і «нелюдським»: найглибшим можливим порушенням гідності людини. У філософських і політичних дискусіях тортури зазвичай пропонуються як один з небагатьох безпроблемних прикладів діяння, морально неприпустимого без винятку чи кваліфікації» [13, с. 35].

З точки зору філософії тортури є виключно неправильними, оскільки їх кінцева мета – змусити жертву вступити в змову проти неї самої. Таким чином, жертва водночас відчуває безсилля, але

змушена бути «активним співучасником власного порушення». Наступна теза проти катувань полягає в тому, що вони можуть бути у вигляді насильства проти беззахисних людей і, отже, порушує принцип некомбатантного імунітету. Також, катування є неправильним, оскільки воно порушує фундаментальні принципи гуманності. Деякі катування є образою найосновніших прав людини, які впливають із самої гуманності людини. Саме тому, заборона катувань є центральним механізмом для збереження демократії та ліберального правління в державі, а заборона катувань є імперативною нормою міжнародного права.

Висновки. Право на захист від катувань та інших форм негуманного пово-

дження, а також механізми захисту цього права, отримали у міжнародному праві широке закріплення. Система міжнародно-правових норм, сформована у складний багаторівневий комплекс юридично обов'язкових і рекомендаційних актів універсального, регіонального, партикулярного та локального характеру, які містять заборону катування.

Заборона катувань є однією із небагатьох абсолютних та імперативних норм міжнародного права (*juscogens*), визаних і прийнятих більшістю держав, яка застосовується в умовах миру, під час міжнародних та неміжнародних збройних конфліктів та окупації, саме тому виступає одним із механізмів дотримання прав людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Американська конвенція про права людини 1969 р URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/instreet/Rzoas3con.html> (дата звернення: 06.03.2023)
2. Декларація про захист усіх осіб від тортур та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження та покарання Резолюція 3452 (XXX) Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1975 року URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_084 (дата звернення: 20.03.2023)
3. Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людства та воєнних злочинів від 26 листопада 1968 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/994_125#Text (дата звернення: 21.03.2023)
4. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. Страсбург, 26 листопада 1987 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text (дата звернення: 10.03.2023)
5. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (дата звернення: 11.02.2023)
6. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії зі складу збройних сил на морі URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (дата звернення: 21.03.2023)
7. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_153#Text (дата звернення: 21.03.2023)
8. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 12.03.2023)
9. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 21.03.2023)
10. Злочини проти людяності URL: https://vue.gov.ua/%D0%97%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96 (дата звернення: 01.02.2023)
11. Конвенцією проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання 1984 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 11.03.2023)
12. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 21.03.2023)
13. Момот М. О. Концепції справедливості в античній філософії права та їх сучасна інтерпретація // *Адвокат*. 2009. № 3 (102) С. 34–38

14. Римський Статут Міжнародного кримінального суду 1998 року. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 01.02.2023)

15. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU45001U?ed=1945_06_26 (дата звернення: 01.02.2023)

REFERENCES:

1. Amerykanska konventsiiia pro prava liudyny 1969 r [American Convention on Human Rights of 1969] URL: <http://hrlibrary.umn.edu/russian/instree/Rzoas3con.html> (data zvernennia: 06.03.2023)

2. Deklaratsiia pro zakhyst usikh osib vid tortur ta inshykh zhorstokykh, neliudskykh abo prynyzhuiuchykh hidnist vydiv povodzhennia ta pokarannia Rezoliutsiia 3452 (XXX) Heneralnoi Asamblei OON vid 9 hrudnia 1975 roku [Declaration on the Protection of All Persons from Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment and Punishment Resolution 3452 (XXX) of the UN General Assembly of December 9, 1975] URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_084 (datazvernennia: 20.03.2023)

3. Ievropeiska konventsiiia pro nezastosuvannia strokiv davnosti do zlochyniv proty liudstva ta voiennykh zlochyniv vid 26 lystopada 1968 r. [European Convention on Non-Application of Statutes of Limitations to Crimes Against Humanity and War Crimes of November 26, 1968] URL:https://zakon.rada.gov.ua/go/994_125#Text (data zvernennia: 21.03.2023)

4. Ievropeiskakonventsiiiprozapobihanniakatuvanniamchyneliudskomuabotakomu, shcho-prynyzhuiehidnist, povodzhenniuchypokaranniuStrasburh, 26 lystopada 1987 roku. [European Convention for the Prevention of Torture or Inhuman or Degrading Treatment or Punishment Strasbourg, November 26, 1987.] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_068#Text (data zvernennia: 10.03.2023)

5. Zhenevska konventsiiia pro polipshennia doli poranenykh i khvorykh u diiuchykh armi-iakh. [The Geneva Convention on the Amelioration of the Fate of the Wounded and Sick in Active Armies.] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_151#Text (data zvernennia: 11.02.2023)

6. Zhenevska konventsiiia pro polipshennia doli poranenykh, khvorykh ta osib, yaki zaznaly korabelnoi avarii zi skladu zbroinykh syl na mori [Geneva Convention for the Amelioration of the Fate of the Wounded, Sick and Shipwrecked Members of the Armed Forces at Sea] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152#Text (data zvernennia: 21.03.2023)

7. Zhenevska konventsiiia pro povodzhennia z viiskovopolonenykh. [Geneva Convention on the Treatment of Prisoners of War.] URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_153#Text (data zvernennia: 21.03.2023)

8. Zhenevska konventsiiia pro zakhyst tsyvilnoho naselennia pid chas viiny [Geneva Convention on the Protection of the Civilian Population in Time of War] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (data zvernennia: 12.03.2023)

9. Zahalna deklaratsiia prav liudyny vid 10.12.1948 [General Declaration of Human Rights dated 10.12.1948] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (data zvernennia: 21.03.2023)

10. Zlochyny proty liudianosti [Crimes against humanity] URL: https://vue.gov.ua/%D0%97%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96 (data zvernennia: 01.02.2023)

11. Konventsiiiprotykatuvantainshykhzhorstokykh, neliudskykhabotakykh, shcho-prynyzhuiehidnist, vydivpovodzhenniachypokarannia 1984 roku [Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment of 1984] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (data zvernennia: 11.03.2023)

12. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski ta politychni prava [International Covenant on Civil and Political Rights] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (data zvernennia: 21.03.2023)

13. Momot M. O. Kontseptsii spravedlyvosti v antychnii filosofii prava ta yikh suchasna interpretatsiia [Momot M.O. Concepts of justice in the ancient philosophy of law and their

modern interpretation] // Advokat. 2009. № 3 (102) S. 34–38 [Advokat. 2009. No. 3 (102) pp. 34–38]

14. Rymskyi Statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu 1998 roku. [Rome Statute of the International Criminal Court of 1998.] URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (data zvernennia: 01.02.2023)

15. Statut Orhanizatsii Obiednanykh Natsii i Statut Mizhnarodnoho Sudu. . [The Charter of the United Nations and the Charter of the International Court of Justice.] URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU45001U?ed=1945_06_26 (data zvernennia: 01.02.2023)